© www.kjnt.ro/szovegtar

PETI LEHEL

ETNICITÁS, NYELVHASZNÁLAT ÉS MIGRÁCIÓ EGY MOLDVAI CSÁNGÓ TELEPÜLÉSEN

E tanulmányban az intenzív modernizációs folyamatok következtében radikálisan átalakuló csángó társadalom etnicitás-folyamataival kapcsolatos empirikus adatokat elemzek. Az elemzésre kerülő adatok egy kérdőíves felmérés eredményeiből származnak, amelyet kérdezőbiztosok végeztek 2012 januárjában Bogdánfalván. A kérdőív román nyelven készült, fókuszában az etnicitás és a nyelvhasználat állt, emellett kérdéseket tartalmazott a migrációval, a gazdasági és szociális helyzettel, valamint a vallási élettel kapcsolatban is.[1] A kérdőíves felmérést megelőzően azonos témakörben néprajzi terepmunkát folytattam a településen. A kérdőíves adatok elemzésekor utalok a néprajzi terepmunka során szerzett megfigyeléseimre is.[2]

A kérdőíves kutatás alapsokaságát a falu 18 évnél idősebb, katolikus népessége képezte. A felmérés során a kérdezőbiztosok 100 személyt kérdeztek meg. A mintát nem és életkor szerint rétegeztük, és léptékes mintavételt alkalmaztunk. A megvalósult minta 53%-a nő, 47%-a férfi; életkor szerinti megoszlása: 18 és 35 év közötti 23%, 36 és 55 év közötti 41%, 36% pedig 56 év fölötti volt.

1 A kérdőívet Kiss Dénessel állítottuk össze. Itt köszönöm meg Tánczos Vilmosnak, Kiss Tamásnak és Duma Dánielnek a kérdőívhez fűzött megjegyzéseit, valamint Veress Ilkának és Kiss Dénesnek az adatok statisztikai feldolgozásában nyújtott segítségét. A kutatás az *Etnicitás megnyilvánulása kisebbségi közösségekben* című kutatási projekt keretében készült (Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2011–2012). Köszönöm a Teleki László Alapítványnak, hogy a tanulmány megszületését támogatta. Az előzetes kutatási eredmények bemutatására a Teleki László Alapítvány által szervezett *Veszélyeztetett örökség – Veszélyeztetett kultúrák. A moldvai csángók VI.* című konferencián került sor (Budapest, 2012. május 11–12.). A munka elkészülte idején az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj élvezője voltam.

2 A településen két alkalommal folytattam néprajzi terepmunkát, ám a jelen tanulmány kérdésfelvetéséhez a szorosabban hozzátartozó megfigyeléseket és etnográfiai anyagot 2011. július 30. és augusztus 6. között szereztem. A néprajzi terepmunkával gyűjtött etnográfiai anyag elemzését önálló tanulmány keretében végzem el.

A FALU

Bogdánfalva (Valea Seacă) Bákó (Bacău) nagyváros közelében fekvő déli csángó település. Az első világháború után elvándorolt a túlnépesedett falu lakosságának egy része, a közelben új települést hozva létre Nicolae Bălcescu (Ferdinánd, Újfalu) néven.

A falu lélekszáma a 2002-es Hivatalos Népszámlálási Statisztika adatai szerint 2135. Ebből 1880 katolikus, 255 pedig ortodox vallású, utóbbiak túlnyomó többsége az Albény (Albeni) falurészben lakik. Bár a statisztikában nem jelenik meg, a faluban él néhány adventista vallású személy is. A falu közigazgatásilag a jóval nagyobb lélekszámú Nicolae Bălcescuhoz tartozik. E település Bogdánfalvától eltérően a gyorsforgalmi út mentén fekszik, itt vannak a legfontosabb oktatási, egészségügyi és közigazgatási intézmények: iskolaépület, hivalkodó épületben helyet kapó sportkomplexummal, óvodaépület, orvosi rendelő, állatorvosi rendelő, a polgármesteri hivatal. Utóbbi előtt ottjártamkor az „Ismeretlen Katona" emlékművét renoválták, amelynek azonos mását több moldvai településen megfigyelhetjük. A település adminisztratív központjától nem messze fekszik a katolikus templom, amelyről Bogdánfalván azt állították, hogy „Európa legnagyobb temploma".

Nicolae Bălcescu kedvezőbb fekvését, méreteit, intézményi ellátottságát illetően Bogdánfalva minden kétséget kizáróan alulmarad a városias jellegű településsel szemben. A Bogdánfalvát hosszan átszelő aszfaltútról számos, szűkebb-tágasabb, különféle irányokba elágazó kövezett utca nyílik. Ezek az utcák a település hagyományosabb arcát mutatják: a házak általában véve régebbiek a főút mentén húzódóknál, bár már itt is több helyen látni a főút mentén igencsak szembetűnő gyakorlatot, hogy a régebbi, kisebb, vályogtéglából épült, bádoggal fedett ház mögött/mellett új, általában méretesebb, félig kész házak jelennek meg. A műút mentén, a falu Nicoale Bălcescu felőli végén találhatók a legfontosabb intézmények: az iskola, az óvoda, a posta és az orvosi rendelő, mindegyik külön épületben. Szintén a főút mentén, ezek közelében fekszik egy nemrég épült katolikus templom is, amelynek befejező munkálatai terepen tartózkodásomkor is zajlottak: éppen az oltárt festették. Ugyancsak ezen a falurészen található a „cartiernek[3]" nevezett utca, amely a falu legújabb része. Itt főként a külföndön dolgozó, fiatal korosztályhoz tartozó vendégmunkások házai állnak. Szembeszökő a falu többi utcája és az új falurész közötti különbség. Előbbiek a maguk gazdasági épületeivel, a lépten-nyomon elhelyezett keresztekkel, oltárszerű szakrális kisépítményeikkel, az egykori nemzetségi viszonyokról árulkodó számtalan zsákutcáikkal a falu hagyományosabb arcát tükrözik.[4] Utóbbiban kizárólag új, korszerű építőelemekből emelt házak találhatók, hiányoznak a korábbi életvitelt és gazdaságszerkezetet tükröző épületek, jellegzetes tárgyaik, de a vallásos hit tárgyszerű lenyomatait is csak elvétve láthatjuk. A falunak ez a része csendesebb, kihaltabb, mivel a házak nagy részét külföldön tartózkodó tulajdonosaik évente csupán néhány hétig, a szabadságaik idején használják.

3 'negyed'

4 Kós Károly szerint a főutcából elágazó zsákutcás falukép „a régi nemzetségi élet, vérségi kapcsolatrendszer vetülete" (Kós 1981: 9). Továbbá így ír erről: A „fő közlekedési utakból ágaznak ki [...] minden irányban a kisebb *ulicák*, rendszerint zsákutcák, amelyek, mint neveik is mutatják, az egyes nemzetekhez (nemzetségek, közös ős leszármazottai) tartozó családok életei (telkei) csoportjához szolgálnak bejáró útként [...]" (Kós 1981: 18). (A kiemelések is tőle – P.L.) Kós Károly leírja, hogy „Bogdánfalván számos helyen az utcától messze fent magasló házhoz a hatalmas telken át vezet az ösvény vagy szekérút [...] legtöbb esetben azonban az egykori nagy telek rég feloszlott, s az utódok kisebb telkei a közösben hagyott *ulica* két oldalán sorakoznak [...]" (Kós 1981: 18). Bogdánfalva településszerkezetének rajzát közli: Kós 1981: 19.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A településen 7-10 vegyesbolt és kocsma működik, amelyek, egy-kettőt leszámítva, többnyire családi házak külön erre berendezett kisméretű, út melletti helyiségeiben kaptak helyet. Ezek tulajdonosai nem a migránsok köréhez tartoznak, ahogyan az építkezési anyagokat forgalmazó lerakat tulajdonosa sem. A faluban továbbá egy malom és 5-6 kovácsműhely is működik. Emellett van két-három asztalosműhely, egyikük tulajdonosa nyolc év vendégmunka után tért haza, és fogott bele vállalkozásába.

A település utcáit járva az egyes porták között meglehetősen éles vagyonbeli különbségek vehetők észre. Bár több korszerű építőanyagokból épült vagy épülőben lévő házat is lehet látni, a kérdőíves kutatás eredményei a háztartások többségének hiányos felszereltségére mutatnak rá. A 100 lakás adatait tartalmazó adatbázisból az derül ki, hogy 38-ban sem fürdőszoba, sem folyóvíz, sem öblítős WC, sem meleg víz, sem önálló hőközpont nem volt, míg további 27 háztartás a felsoroltak közül is csak eggyel volt felszerelve. Emellett a megkérdezett családok 90%-nak nem volt autója.

A megkérdezettek közül 14-en az 1–4. osztályt járták ki, általános iskolai oktatásban 36-an részesültek, szakiskolát 36-an végeztek, líceumba 10-en jártak, 2-en egyáltalán nem jártak iskolába, 1 személy rendelkezett egyetemi diplomával. Általában elmondható, hogy a fiatalabb korosztályhoz tartozók iskolázottsági szintje magasabb. Hogyha a jobb iskolázottságúakhoz a legalább szakiskolával rendelkezőket is hozzászámoljuk, azt láthatjuk, hogy ennek a csoportnak az átlagéletkora 40 év, míg a csupán általános iskolai oktatással (vagy annál kevesebbel) rendelkezők átlagéletkora 53 év .

Az aktív foglalkoztatottak aránya a településen alacsony. A kérdőíves kutatásban részt vevők közül 77-en inaktívak, 20-an kétkezi munkásként alkalmazotti státusban vannak, 1 önállósodott iparosként dolgozik, 2-en alkalmi munkákból élnek. Az inaktívak túlnyomó többsége háztartásbeli nő, de jelentős a munkanélküliek száma is. Többségük a mezőgazdaságban dolgozik, ezzel magyarázható a megkérdezett családok összjövedelmének rendkívül alacsony volta is: közel felüké (45) 200 és 600 lej közötti, 18 családé 601 és 1000 lej közötti, 200 lej alatt 22, míg 1000 lej fölött csupán 10 család keresett.[5]

Néhány gazdálkodót leszámítva, akik gépekkel is rendelkeznek, a helyben maradó idősek földjeinek legnagyobb részét társulások dolgozzák meg. A társulások tulajdonképpen magánvállalkozások, külföldi vendégmunkából szerzett tőkén gépeket vásárolt fiatal vállalkozók bérbe vett földeken folytatnak mezőgazdasági termelést. A bér fejében általában a termény 30%-át juttatják vissza a földtulajdonosoknak. A földdel kapcsolatos döntéseket az idősek hozzák, a helyben élő fiatalok legnagyobb része nem gazdálkodik. A helyiek percepciói szerint az otthonmaradt fiatalok a társadalmilag hátrányos helyzetű fiatalok közé tartoznak, akik általában igen szegény családokból származnak, kevésbé tanultak vagy iszákosak. Ezek közül többen, külföldön huzamos ideje dolgozó és élő társaikhoz hasonlóan szintén megpróbálkoztak a külföldi vendégmunkával, de próbálkozásuk különböző okok miatt sikertelen volt, ezért visszatértek szülőfalujukba. Ezeknek a fiataloknak a legnagyobb része az idősebb csángó gazdák jobb minőségű, a társulásokba be nem adott, a faluhoz közelebb fekvő határrészeken lévő földjein dolgozik napszámosként.[6]

Úgy tűnik, hogy a vendégmunkával foglalkozók közül egyelőre nagyon kevesen hagytak fel a külföldi munkavállalással, s tértek véglegesen vissza szülőfalujukba. Egykori vendégmunkások köréből kerültek ki annak a házépítő csoportnak a tagjai, akik a jelenlegi vendégmunkások házait építik Bogdánfalván, illetve a környéken. Egykori vendégmunkások voltak a gazdasági vállalkozók (az ún *társulások* tulajdonosai), egy szállítási

5 A minimálbér Romániában 2011-ben 670 lej volt.

6 A napszám a kutatás idején 60 lej (kb. 14 euró) volt, amihez hozzáadódott még napi háromszori étkeztetés és valamennyi ital is.

vállalkozást működtető házaspár (mikrobuszaik heti rendszerességgel hozzák-viszik a vendégmunkásokat főként Olaszországban/-ból). Szintén vendégmunkás volt egy Nicolae Bălcescu közelében, Bogdánfalvára vezető aszfaltútnak a gyorsforgalmi útba való becsatlakozása közelében éttermet működtető vállalkozó, aki egyben tanácsos is. A helyi viszonyok közepette elegáns, igényes kivitelezésű épületben az átlagosnál nagyobb presztízsű, fényűzőbb lakodalmakat tartanak, ugyanakkor ebben működik a vállalkozó feleségének, egy bákói ügyvédnőnek az irodája is.

FELEKEZETI EGYÜTTÉLÉS

A falu ortodox közössége az Albény nevű falurészen lakik. Papjuk szintén Bogdánfalván él. A román nyelvű ortodox közösség tagjait spontán beszédszituációkban (tehát nem „ideologikus kontextusban”[7]) *románoknak*, illetve *oláhoknak* mondják. Amikor a nekem szállást adó Borbála néninél[8] a falu *ortodox* közössége után kérdezősködtem, azt válaszolta, hogy a *románok* a kisméretű ortodox templom környékén laknak, de az ortodox templomtól kifele tartó utcában többnyire *magyarok,* azaz katolikus csángók házai állnak. Az ortodoxokról Bogdánfalván azt mondják, hogy *oláhosan, oláhul* beszélnek. Az ortodox vallású háziorvosról, aki nem a faluból származik, Borbála néni ugyanakkor azt mondta, hogy *parcă* (talán) *magyarul is tud*, azaz a falubeliekkel a helyi csángó nyelvjáráson is szokott beszélni. A településen élő román nyelvű cigányokat foglalkozás (többnyire ők a kovácsműhelyek működtetői) és családnév alapján az idősebb generáció tagjai megkülönböztetik az ortodox románoktól.

Az ortodoxokkal való vegyes házasságok megjelenését interjúalanyaim a rendszerváltás utáni időszakhoz kötik. Az idősebbek visszaemlékezései szerint felekezeti vegyes házasságok létrejötte a rendszerváltás előtt elképzelhetetlen lett volna. A katolikus pap az ortodoxtól eltérően csak abban az esetben hajlandó megesketni a párt, hogyha a nem katolikus felekezetű személy áttér katolikus vallásra. Arra is van példa, hogy a pap által kikényszerített vallási konverziót követően a kikeresztelkedett személyek korábbi vallásuk templomaiba járjanak.

A szigorúan vett felekezeti endogámia mellett műrokonsági (komasági) viszonyok alakultak ki a katolikus és az ortodox közösség tagjai között. Egy idősebb katolikus beszélgetőtársam véleménye szerint a felekezeti endogámia meglazulása a rendszerváltást követően azt eredményezte, hogy a katolikus–ortodox vegyes házasságok nem bizonyultak tartósnak, mivel a gyökeresen eltérő értékekkel való azonosulás számtalan konfliktust eredményezett. A katolikusok általában sokkal vallásosabbnak, normakövetőbbeknek, tisztességesebbnek gondolják magukat az ortodoxoknál.

Az ortodoxokhoz való viszonyulás a generációs hovatartozás függvényében eltérő módon alakul. A kérdőíves módszerrel gyűjtött adatokból kiderül, hogy a fiatalabb generációhoz tartozó személyek sokkal toleránsabban viszonyulnak az ortodoxokhoz, mint az idősebb korcsoportba tartozó személyek.

7 A nyelv ideológiai kontextustól befolyásolt identitásteremtő fontosságát a moldvai csángók esetében Tánczos Vilmos emeli ki (Tánczos 2011b).

8 A dolgozatban a személyneveket megváltoztattam.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Azoknak a személyeknek az átlagéletkora, akik egy ortodox felekezetűt családtagként is elfogadnának 41 év volt, míg azoknak az átlagéletkora, akik csak azt fogadják el, hogy egy országban éljenek velük 55 év volt. Bár a fiatalok sokkal kisebb társadalmi távolságot jelöltek meg az ortodoxokkal szemben, mint az idősek, az ortodoxok elfogadottságának aránya a a fiatalok körében is meglehetősen alacsony.

Hasonló értékeket kapunk szektákhoz tartozó személyek elfogadottságát illetően is. Valamely kisegyházhoz tartozó személyt családjukba befogadó csángók átlagéletkora 42 év volt, míg azoknak az átlagéletkora, akik a szektatagokat csak annyira fogadják el, hogy egy országban éljenek velük 54 év körül volt (54,49 év). A megkérdezettek átlagéletkora tehát arányosan növekszik a nem katolikusokkal szembeni társadalmi távolságtartás mértékével, azaz minél idősebb a megkérdezett, annál elutasítóbb a nem katolikusokkal szemben.

A kisegyházak (szekták) tagjaival szemben megjelölt társadalmi távolság lényegesen nagyobb az ortodoxokéhoz képest (kevésbé toleránsak velük szemben). A társadalmi távolság a kisegyházakhoz tartozókkal szemben azonban ugyancsak a fiatalabb korcsoporthoz tartozók esetében a legkisebb, hasonlóan az ortodoxok esetében érvényesülő tendenciához.

A kérdőíves kutatásból szerzett adatok elemzésével azt láthatjuk, hogy statisztikai összefüggés van a magasabb iskolai végzettség és a más felekezetekhez tartozók jobb elfogadottsága között. A fiatalabbak toleránsabb viszonyulását a nem katolikus felekezetűekhez magasabb iskolai végzettségük is magyarázza.

A migrációs tapasztalat szintén hozzájárul a nem katolikusokhoz való elfogadóbb attitűdök kialakulásához. Azok, akik az 1989-es rendszerváltást követően legalább három hónapig dolgoztak külföldön, a más felekezetűekkel szemben sokkal kisebb társadalmi távolságot jelöltek meg, mint azok, akik nem voltak külföldi vendégmunkán.

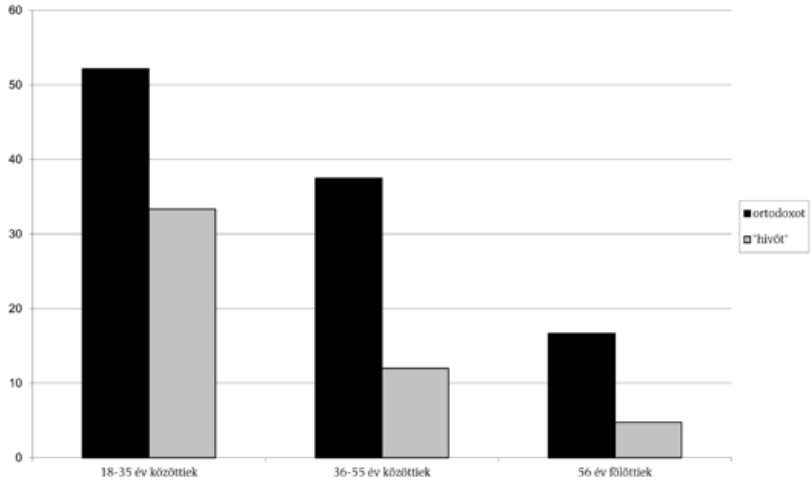

1. grafikon. Elfogadná családtagként (%)

A vallásos normarendszer lazulása nem jelentkezik a válások terén: a 100 megkérdezett közül egyetlenegy vált el.

Arra a kérdésre, hogy a románok, a székelyek vagy a magyarok fogadják-e el a leginkább a csángókat, legtöbben (52%) a magyarokat nevezték meg. Lényegesen kevesebben (36%) válaszolták azt, hogy a románok lennének elfogadóbbak a csángókkal szemben.[9]

A románok, magyarok, csángók néhány szóban történő jellemzésének adatai szerint a pozitív konnotációjú jellemzések minden esetben lényegesen gyakoribbak voltak a negatív kicsengésű értékeléseknél, de majdnem ilyen gyakoriak a semleges kicsengésű válaszok is.[10] A „nincs semmi bajunk a románokkal", „jól megértjük egymást", „jók, mint mi", típusú válaszok a románokkal való szimpatizálást, a hozzájuk való közelséget, egyformaságot fejezik ki. Az ezekhez hasonló, románokra vonatkoztatott szöveges jellemzésekből ugyanakkor az is előtűnik, hogy a románokról mint önálló, a csángóktól jól megkülönböztetett csoportról gondolkodnak. A csángóságra vonatkozó jellemzések egy része, mint például „a csángók időnként rosszabbak, mint a románok", „a csángók pont olyanok, mint a románok" típusú válaszok esetében szintén megjelenik a csángóság önálló csoporthatárokkal való rendelkezésének a gondolata.

A megkérdezettek közül többen azzal hárították el a magyarok néhány szóban történő jellemzését, hogy „nem ismer egy magyart sem", „nem találkozott velük", „nincs velük kapcsolata" stb. A magyarok jellemzésének elutasítását indokló válaszok arra utalnak, hogy a magyarokra a románoknál egy térben és kulturálisan sokkal távolabbi csoportra gondolnak, fel sem merül a románok esetében hangoztatott azonosulás, hasonlóság gondolata, amelyre – a románok esetében – az „olyanok mint mi" típusú válaszok utaltak.

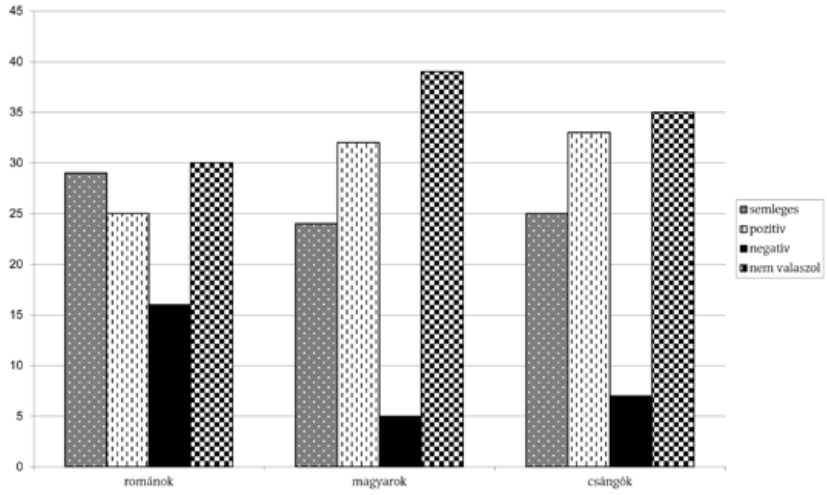

2. grafikon. Románok, magyarok, csángók jellemezése

9 11% nem válaszolt, 1% a székelyeket jelölte meg.

10 A nem válaszolok aránya mindhárom esetben 30% fölött volt.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

MIGRÁCIÓ

A szocializmust megelőzően Bogdánfalva, mint általában a csángó települések, meglehetősen zárt agrártársadalom volt. A szocializmus gazdaságpolitikája, valamint a demográfiai túlnépesedettség belső elvándorlást idézett elő. A faluból többen a közeli Bákóba költöztek, de jónéhány család székelyföldi és erdélyi városokba vándorolt el.

A rendszerváltást követően a magyar, különösen a magyarországi közéletben mitologizálódott a csángóság, aminek következtében „csángómentők", turisták, folklórszervezők, amatőr néprajzkutatók, politikusok stb. látogatása a még viszonylag jó magyar nyelvállapottal rendelkező falvakban állandóvá válik. A csángók kultúrája iránti érdeklődés megnövekedése, bármilyen indokból is történt (turizmus/egzotikumkeresés, kulturális értékeik megőrzésére és elismertetésére irányuló érdekvédelmi törekvés, oktatásszervezés stb.) az identitás mentén megosztotta a lokális közösségeket.[11] Az „etnobizniszt" kiszolgáló helyieket a falu többsége elítéli. A nekem szállást adó Borbála néni a panziós viszonylatban is igencsak busásnak számító szállásdíjat azzal magyarázta, hogy neki el kell viselnie azt is, hogy a „magyarokkal" való kapcsolattartás miatt a faluban „mondikálnak", azaz pletykálnak róla.

Bár Bogdánfalván nem volt olyan intenzív „magyarjárás", mint a környező székelyes csángó falvakban, akiknek „beszéde" – szállásadó házigazdám szerint – közelebb áll a magyarországiakéhoz, lévén, hogy sokkal jobb magyar nyelvállapottal rendelkező, székelyes csángó falvakról van szó. Mindemellett Románia Európai Unióba való belépéséig a Magyarországra irányuló munkamigrációba a bogdánfalviak is bekapcsolódtak. Becsléseim szerint ebben az időszakban kb. száz bogdánfalvi dolgozott Magyarországon. Ők többnyire a csángó érdekvédelemmel foglalkozó, magyarországi kapcsolatokkal rendelkező szervezetek segítségével vagy a környező falvakban élő rokonaik, barátaik magyarországi kapcsolatain keresztül jutottak a határon túlra dolgozni.

A moldvai csángók Románia EU-taggá válásával fokozatosan felhagytak a kb. 5-8 évet átfogó magyarországi munkavállalással. Mint általában a csángó településeken, Bogdánfalván is hatalmas méreteket öltött a külföldre irányuló munkamigráció. Mivel a fiatalok meghatározó része külföldön tartózkodik, a házasságkötések és a keresztelők nagy része is külföldön történik.

A kérdőíves felmérés során megkérdezett 100 személy közül 11 vett részt legalább három hónapig tartó külföldi munkamigrációban az 1989-es romániai rendszerváltást követően, mindannyian férfiak. Közülük 5-en Magyarországon, 5-en Olaszországban voltak (1 más országban).

A kérdőíves módszerrel gyűjtött adatok szerint a megkérdezettek közül 27-en mondták azt, hogy a szűkebb családjukból legalább egy családtag a kutatás idején külföldön volt. Adatbázisunk szerint a száz lekérdezett háztartásból 41-en (24 férfi és 17 nő) éltek külföldön a kutatás idején. A külföldön élők a megkérdezettekkel a következő rokonsági viszonyban álltak: apja: 1, gyermeke: 24, testvére: 11, férj/feleség: 4, más rokon: 1. A 18–35 év közötti korosztályból 30-an, a 36–55 év közöttiekből 10-en, az 55 év fölöttiek közül 1 személy volt külföldön. Túlnyomórészt Olaszországban voltak, 38-an, míg 1 személy Spanyolországban, 1 Franciaországban, 1 pedig Angliában. A felmérés szerint 2000–2005

11 Az 1989-es rendszerváltást követő csángómentés lokális hatásairól lásd bővebben: Peti 2006. A magyar oktatásszervezőkhöz való viszonyulásokat illetően lásd Szokol Réka esszéjét, amelyben egy moldvai faluban magyartanárként szerzett személyes tapasztalatait írja le rendkívül meggyőző módon (Szokol 2008).

közötti időszak óta 19-en, 2006-tól 19-en, 1 személy pedig 1996-tól él külföldön, közülük csupán négyen vették fel az illető ország állampolgárságát. A külföldi tartózkodás célja a munkavállalás volt (40 esetben). A munkavállalás ágazati megoszlása a következő: az építőiparban 23-an, a mezőgazdaságban 6-an, házi munkákban 12-en tevékenykednek, míg a különféle szolgáltatásokban dolgozók száma 10. A megkérdezett otthonmaradottak szerint a külföldön élő családtagok több mint fele évente egyszer vagy még annál is ritkábban látogat haza (évente: 12, egy évnél is ritkábban: 10, egyáltalán nem: 1, havonta: 3, két-három havonta: 9, évente néhányszor: 6).

A faluban több olyan esettel is találkoztam, hogy többnyire kisgyermekes, kisiskolás korú gyermekeket nevelő anyák otthon maradnak, miközben férjük külföldi vendégmunkán tartózkodik.

A vendégmunkázás a spontán asszimilációs folyamatok felerősödését eredményezi, a huzamosabb ideje külföldön dolgozó vendégmunkások teljes mértékű nyelvcserén mennek keresztül. A nyugati migráció újfajta hasonulási stratégiákat is kitermelt: a 15-20 éve Olaszországban dolgozó fiatalabb generáció esetében „olaszosodási" törekvésekre utaló folyamatok is beindultak. Több olyan helyi beszámolót is hallottam, hogy az Olaszországból hazajövők egymás között gyakran olaszul beszélnek, „olaszosodnak". A vendégmunkások „olaszosodásának" helyi percepciói fakadhatnak e csoport tagjainak viselkedésében bekövetkezett változások rosszalló megítéléséből, a helyben maradtak hozzájuk viszonyított sikertelenség-érzéséből. A beszámolók szerint a vendégmunkások a faluba való visszatérésükkor gyakran hivalkodnak, például olaszos akcentussal beszélnek, otthon maradt társaikkal való társalgás folyamán „úgy tesznek", mintha időnként nem jutna eszükbe egy-egy szó románul, amelyet aztán olasz szóval helyettesítenek stb. A helyben megszokott normáktól eltérően viselkedő vendégmunkásokat a helyeik „*broscar*-oknak", „békaevőknek" csúfolják.

Az olasz nyelv használatára a mindennapi kommunikációs gyakorlatokban nemcsak a helyben maradottak rosszalló megjegyzései utaltak, de a vendégmunkásokkal készített interjúkban maguk a vendégmunkások is beszéltek róla. Egymás között olaszul beszélő gyermekeket a településen a falubúcsú alkalmával magam is láttam.

A külföldi munkamigrációt megelőzően, a szocializmus idején történő, elsősorban székelyföldi és erdélyi falvakba történő belső migráció a falu etnicitás-folyamatait máig hatóan befolyásolja a faluban élő családtagokkal, rokonokkal való kapcsolattartás. A székelyföldi városokba költözött csángók tudatosították magukban az őket a magyaroktól elválasztó kulturális és nyelvi különbségeket, és részben ezek hatására is a román identitással való azonosulás útját választották.[12]

A nyelvhasználat terén a csángók mobilitásának a megnövekedése tudatosította a helyi dialektus beszűkült használati lehetőségét egyszersmind a helyi dialektus stigmatizáltságához is hozzájárult. Paradox módon azonban sokakban azt tudatosította, hogy ha még alkalmazási területe beszűkült is, bizonyos helyzetekben kétségkívül előnyt jelent az ismerete. Az Erdélyben, Székelyföldön élő rokonokkal való kapcsolattartás ugyanakkor a magyar nyelvhez való pragmatikus viszonyulást hozott létre (jó tudni a magyar nyelvet is). A Székelyföldre irányuló belső migráció mellett a magyar nyelvtudáshoz való pragmatikus viszonyulást segítette elő a magyarországi munkavállalás is. A magyarországi és a nyugati munkamigrációba (a magyarországi határátlépések során) való bekapcsolódást megelőzően a helyi dialektus lokális életvilágon túlnyúló pragmatikai funkciója az erdélyi, székelyföldi városokban való katonáskodásnak és munkavállalásnak volt a férfiak számára. Az erdélyi városokba vándorolt rokonokkal való kapcsolattartás, az utazások során a helyiekkel

12 E folyamat okairól lásd Tánczos Vilmos elemzését (Tánczos 1995).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

való kapcsolatfelvétel további olyan szituációkat képeztek, amikor a magyar nyelvismeret, bármilyen korlátozott szintű is volt, előnyt jelentett a bogdánfalviak számára is. Románia Európai Uniós csatlakozását követően) a nyugati célországokba való utazásokkor, a magyarországi határátlépésekkor, valamint az országon való átutazásokkor a korlátozott szintű magyar nyelvismeret szintén felértékelt szerepet kapott. Erre utalnak a településen rögzített migrációs tapasztalatokra vonatkozó élettörténeti elbeszélések.

A magyarországi munkavállalás idején többen baráti kapcsolatokat is kialakítottak az ott élőkkel, amelyeket egyesek azután is fenntartottak, miután Románia az EU-tagság elnyerésével az EU-hoz tartozó országokban való munkavállalás lehetővé válásával nyugati országokba vándoroltak.

ETNOPOLITIKÁK, INTÉZMÉNYEK, EGYHÁZ

A vallás intézményes szerepét tekintve Bogdánfalván meghatározó jelentősége volt annak, hogy 1900 és 1940 között ebben a faluban szolgált Petrus Matthias Neumann német származású ferences szerzetes, aki a latin nyelvű mise mellett lehetővé tette a magyar nyelven történő éneklést és imádkozást, magyarul gyóntatott (Domokos 2001: 122–123). 1940-ben, a bécsi döntést követő nacionalista közhangulatban Bogdánfalván is betiltják a magyar misézést de a visszaemlékezések szerint a deák egy ideig még a vallásgyakorlás bizonyos félhivatalos teendőit elvégezte magyarul (lásd Tánczos 1996: 180, 202). Neumann páter tevékenysége, az első világháború előtti magyar nyelvű vallásgyakorlás emléke, majd 1947-ig a deák közreműködésével, félhivatalos formában történő „magyar imádkozás és éneklés" emléke az idősebb generáció emlékezetében máig megőrződött, így e korosztály estében a magyar nyelvhez való pozitív attitűdök kialakításában jelenleg is tudatformáló erővel rendelkezik.[13]

A második világháború utáni magyarellenes rendelkezések légkörében a nevek, helynevek elrománosítása Bogdánfalván is megtörtént. A faluban máig megmaradt a kettős névhasználat: a hivatalos intézményekkel való érintkezés folyamán kizárólag „román nevüket", a mindennapi érintkezésben egymás között legtöbbször „magyar nevüket" használják.

Dumitru Mărtinaş a csángók román eredetét, nyelvük elmagyarosítását hangsúlyozó, általudományos érvelésre alapozott könyvét (Mărtinaş 1985, 1987, 1999) a kommunista propaganda falugyűlés keretében ismertette Bogdánfalván. E könyv a moldvai katolikus egyház a moldvai csángók eredetével kapcsolatos hivatalos álláspontjának alapját képezi.

13 Lásd például a következő beszámolót*: S ezelőtt, ezelőtt mikor voltak édesanyámék, vót pap Neumann Péter, negyven esztendeig volt itt ebbe a faluba ebbe, akkar ő volt Petre Borbela, ő itálián volt, őt megölték, akkor csinálta a templomot, s őt megölték a talvajak. Szemmi pénzért sem. De Neumann Péter német volt, de csak magyarul beszélt. S akkor csak magyarul énekeltek a templomba, csak magyarul mondták a misét, igaz magyarul: „Százezerszer, s mégezerszer én Jézusom" (elénekli az éneket) Csak magyarul énekeltek. Énekeltek, és magyarul mondtak misét. Latinul mondta, valódiképpen latinul, de mikor a lekturáhaz, prédikációhaz csak mind csak magyarul folytatta el.* [...] *Nem mandam, aggyig még mind verekedés előtt, hábarú előtt, mert úgy mangyák nálunk a csángók verekedés, a hábarú előtt, negyvennégy előtt, csak magyarul volt minden. Ahagy vótak, jöttek a más papak, volt Turcu diák mincsak, ű isz magyarul kaptam én, hogy mikar énekelt magyarul.* [Turcu diák?] *Turcu diák, Largucából volt, ő negyvenhétba ment el aztán innet.* Jitár János (1937)

Amikor a településen a falu történetével, az itt lakók eredetével kapcsolatos dolgok után érdeklődtem, többen is egy bizonyos könyvre hivatkoztak, amelyet a község Polgármesteri Hivatalától kaptak. Borbála néni szintén a falu történetével kapcsolatos ismeretei legfontosabb forrásaként nevezte meg, amelynek fontosabb gondolatait ki is jegyzetelte magának. A könyv, a község egykori jegyzője, Anton Coşa helytörténész, amatőr néprajzkutató munkája, címe: *Monografia Comunei Nicoale Bălcescu* [*Nicolae Bălcescu község monográfiája*], amely a polgármesteri hivatal támogatásával jelent meg. A jó minőségű papírra nyomott, tömérdek színes fotóval, keménytáblás borítóval, román nemzeti színű könyvjelzővel ellátott kötet hátsó borítóján a polgármester ajánlása olvasható, aki a szerző „utolérhetetlen" tudósi teljesítménye miatt a „község névjegykártyájának" nevezi a könyvet. A Dumitru Mărtinaş elméletére alapozó, délibábos nyelvészkedéseket, adatmagyarázatokat tartalmazó könyv Bogdánfalva, valamint a községhez tartozó többi falu lakóinak román eredetét, kultúrájuk megkérdőjelezhetetlen román voltát hivatottak bizonyítani, több ízben kihangsúlyozva a csángóságnak a magyarságtól való elhatárolódását. A polgármesteri hivatal honlapja, a község bemutatásakor szintén fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy „a község sajátossága homogén etnikai volta, lévén, hogy a népszámlálás szerint 99,6 százalék románnak vallotta magát".[14]

A helyi oktatási intézményekben, egy fiatal vallástanárnőt leszámítva kizárólag Bákóból ingázó, többnyire ortodox románok tanítanak.

A beszámolók szerint a somoskai felmenőkkel rendelkező klézsei származású segédlelkész kényszerűségből még ma is meggyóntatja magyarul a románul alig tudó néhány idős embert.[15]

Bogdánfalván 2010-től működik a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének (MCSMSZ) iskolaprogramja. Az iskolán kívüli, fakultatív magyar nyelvoktatás egy külön erre a célra bérelt épületben zajlik. Az MCSMSZ iskolán kívüli magyar nyelvoktatás programja az erdélyi és a magyarországi magyarsággal való kapcsolattartás módozatainak a kiszélesítését is jelenti egyben: az Erdélyben és Magyarországon történő támogatott táborozások, folklóreseményeken való fellépés, oktatási, egészségügyi támogatások, a moldvai gyermekek keresztgyermekké való felfogadásával járó anyagi támogatások stb. révén. A beszámolók szerint a magyar oktatás beindítását megelőzően a faluban volt némi ellenállás, de ez korántsem volt olyan vehemens, mint más csángó településeken, a moldvai magyar oktatás beindításának első fázisában.[16] Vélhetően a már más településeken működő, bejáratott mintáknak, az ügyrend kikristályosodásának, valamint az Európa Tanács 2001-ben elfogadott 1521-es *Ajánlás*ának köszönhető ez, amely Románia számára kötelezővé tette a tradicionális csángó

14 O particularitate a populatiei comunei o constituie caracterul ei omogen din punct de vedere etnic, astfel in urma recensamintelor efectuate 99.6 % sau declarat romani, iar restul s-au declarat ceangai sau maghiari.
Forrás: http://www.primaria-nicolae-balcescu.ro/prezentare-comuna. Letöltés dátuma: 2010. január 22.

15 *Most is vannak sokan öregek, hogy ...s most Klézséről van egy Benke, Benke Marcsi, ő most itt van nálunk, s az öregek inkább hozzá mennek a legöregebbek, nem tudnak jól románul.* [Mert ő megygyóntassa őket magyarul is?] *Meggyóntassa, nem tud jól, de az öregapái voltak Somoskából s itten Klézsén is, s azán mondtam annak értesz, igen hogy ne értsek aszangya.* [Mondta a páter?] *Mondta a páter.* [De ez a fiatal páter, nem az idős?] *Fiatal, igen, fiatal. De ő inkább mikor gyónni mennek, mennek ada hezzá, hezzámentek a legöregebbekhez, s vannak az öregek, hogy ománul sem tud dor jól egy része! Tanóltak iskolát, de úgysem tudnak. Mind hallgattam, Csiksomolón, aszangya csángó, csángón imádkazik, de nem tudják sem magyarul, sem románul.* (J.J.)

16 A Moldvában beinduló magyar oktatás körüli konfliktusokról lásd Pozsony Ferenc tanulmányát (Pozsony 2003).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

kultúra és nyelv védelmét. Az Európa Tanács *Ajánlása* óta a moldvai falvakban civil szervezeti körülmények között zajló iskolán kívüli magyar oktatás nyílt intézményes állami akadályoztatása megszűnt. Például a Szeret-Klézse Alapítvány és a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége ellen a 2000-es évek elején indított bírósági eljárások, amelyeket a Bákó Megyei Tanfelügyelőség kezdeményezett a csángó szervezetek ellen, azzal a váddal, hogy e szervezetek törvénytelenül szerveztek délutáni magyar órákat a csángó falvak iskolásainak. A magyar oktatás megszervezésében segítő, a településen magyar identitásúaknak gondolt személyek ellen azonban Bogdánfalván verbális agresszió, kapun való bekiabálások, pletykálkodás stb. zajlott. A kedélyek lecsillapodását követően többek elmondása szerint a faluban azt már pozitívan fogadták, hogy az iskolán kívüli magyar oktatási programban résztvevő gyermekek feleleventett csángómagyar énekekkel kántáltak a faluban karácsonykor.

A kérdőíves kutatás eredményei szerint a megkérdezettek 74%-a helyesli azt, hogy a magyar nyelvet valamilyen formában oktassák a településen. A többség szerint (60%) a magyar nyelvet a hivatalos iskolai oktatás keretén belül kellene tanítani.

Arra a kérdésre, hogy a magyar nyelv tanítása esetén a sztenderd (Magyarországon beszélt) változatot, vagy a csángó nyelvjárást (a helyi nyelvet) kéne-e oktatni, a megkérdezettek közül 78-an azt válaszolták, hogy a sztenderd magyar nyelvet kellene oktatni, míg 16 válaszadó azt szeretné, ha a csángó nyelvet oktatnák. A templomban azonban 79 válaszadó szerint kizárólag a román nyelvnek van helye, míg csupán 20-an gondolták úgy, hogy a templomban a román és magyar nyelvet egyaránt kellene használni.

A polgármester és a tanácsosok nagyobbik része a községközpontból került ki. Tanácsosok a 2011-es politikai mező minden létező parlamenti pártjából vannak, kivéve az RMDSZ-t. Utóbbi tényre házigazdám fontosnak tartotta külön felhívni a figyelmemet: *Onnan tőlünk nincsen egy se. A csángók oda nem íródnak bé. Csak a magyarak, Hargita, Kovászna megyékből.* A bogdánfalviak, mint általában a moldvai csángók, az RMDSZ-t csak a magyarok érdekeit képviselő pártnak tartják, egyáltalán nem gondolják azt, hogy az RMDSZ a csángóság érdekeit is képviseli vagy képviselhetné. Azt tartják természetesnek, hogy érdekeiket román pártok képviseljék. A moldvai csángók tehát politikai opcióik mentén is élesen elkülönülnek az erdélyi, székelyföldi magyarságtól.

NYELVHASZNÁLAT

A falu rendelkezik mindazokkal a jellemzőkkel, amelyek a csángó szakirodalomban általában mint a nyelvi asszimiláció felgyorsítását eredményező tényezők jelennek meg: ortodox lakosság, nagyvároshoz, úthálózathoz, egyházi központhoz való közelség, középkori eredetű magyar lakosság (szemben a székelyes csángókkal), a környező falvaktól eltérő nyelvjárás (déli csángó) (lásd Tánczos 2011a: 42). Tánczos Vilmos felmérése szerint a nyelvcsere üteme az összes moldvai csángó település közül Bogdánfalván a leggyorsabb (Tánczos 2011a: 59). A szerző adatai szerint 1996-ban a magyarul nyelvet aktív módon használók aránya a településen 85% volt, míg 2009-re ugyanez az arány 41% százalékra csökkent (Tánczos 2011a: 59). Ez ugyanakkor a passzív nyelvtudással rendelkező, nagyobbrészt a fiatalabb generációkhoz tartozó személyek számának és arányának a megnövekedésével járt (29%), míg a fiatalok kisebbik része és a gyermekek ma már nem is értenek magyarul (30%) (Tánczos 2011a: 59–60).

A nyelvi asszimilációs folyamatokra az általunk végzett kérdőíves kutatás adatai is rávilágítanak. Az adatok azt mutatják, hogy a fiatalabb generáció tagjai szinte kizárólag románul kommunikálnak egymással. A fiatalabb generáció tagjai (a megkérdezettek gyermekei) kis mértékben a román mellett csak akkor használják a csángót, hogyha nagyszüleikkel és még kisebb mértékben akkor, ha szüleikkel kommunikálnak. A nyelvhasználatnak ez a tendenciája érvényesül a megkérdezettek nyelvhasználati szokásaiban is, akik nagyobb arányban a nagyszüleikkel való kommunikáció során használják a csángó nyelvet és kisebb mértékben akkor, ha a szüleikkel beszélnek.

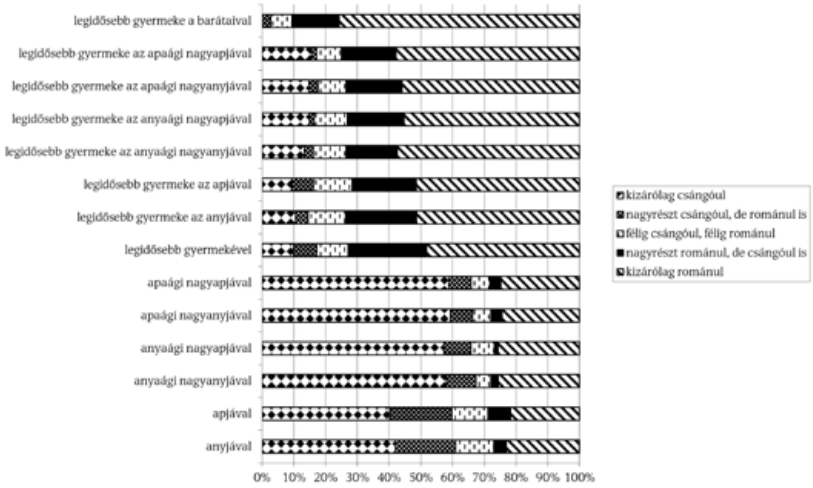

3. grafikon. A megkérdezettek nyelvi kódváltásai (%)

A nyelvhasználatra vonatkozó válaszok aszerint alakulnak, hogy a megkérdezett személy melyik korcsoportba tartozik.[17] Azt láthatjuk, hogy az 56 év fölötti korcsoporthoz tartozó személyek meghatározó többsége a családtagjaival való kommunikáció során túlnyomórészt vagy teljes mértékben a csángó nyelvjárást használja. A csángó nyelven beszélők aránya az idősebb korosztályhoz tartozó személyek esetében 86–90% . A 36–55 év közötti korcsoporthoz tartozó személyek 63–79%-a beszél csángóul ugyanezekben a szituációkban, attól függően, hogy szüleikkel vagy nagyszüleikkel kommunikálnak. Azonos beszédhelyzetekben a 18–35 év közötti korosztályhoz tartozó személyeknek csupán 13–23%-a használja túlnyomórészt vagy teljes mértékben a csángó nyelvet, attól függően, hogy kivel beszélnek.

17 A csángó nyelvhasználat családon belüli generációs megoszlásáról szóló empirikus adatok értelmezését, valamint a grafikont angol fordításban itt közlöm: Peti 2014: 55–57.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

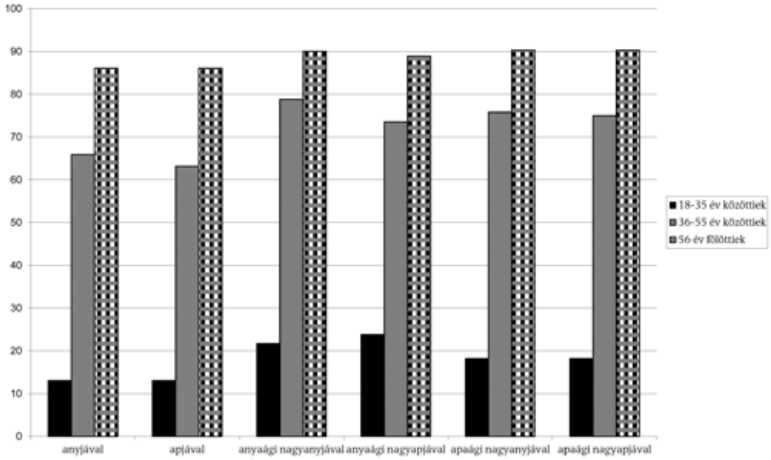

4. grafikon. A csángó nyelvhasználat családon belüli generációs megoszlása (%)

Családon belül a „félig román, félig csángó" nyelvhasználat legnagyobb mértékben a 18–35 év közöttiek korcsoportját jellemzi. Ez az arány azonban e korcsoport esetében is alacsonynak mondható 9 és 17 százalék között változik, attól függően, hogy szüleikkel vagy nagyszüleikkel kommunikálnak. Ennek értéke akkor a legmagasabb, ha a kommunikáció az idősebb korosztályhoz tartozó nagyszülőkkel történik. A kétnyelvűségre vonatkozó aránykülönbség különösen szembeötlő a fiatal (18–35 év közötti korcsoport) és az idősebb generáció (56 év fölöttiek korcsoportja) között.

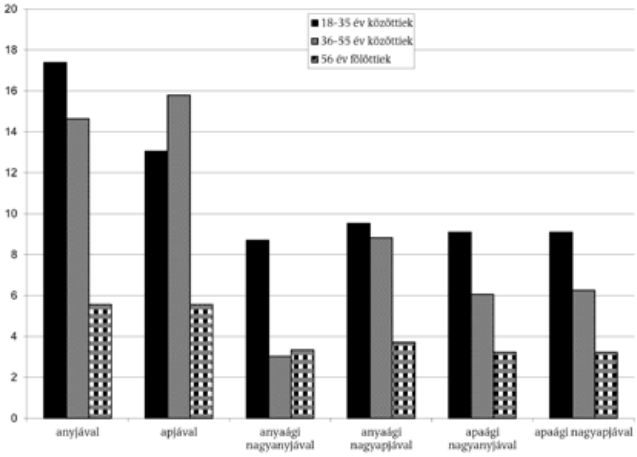

5. grafikon. A félig románul, félig csángóul történő nyelvhasználat
családon belüli generációs megoszlása (%)

A felmérés szerint a családtagjaikkal túlnyomórészt vagy teljes mértékben románul kommunikáló személyek legnagyobb arányban a 18–35 év között korcsoporthoz tartoznak. Ez az arány minden családtaggal történő beszédhelyzet esetében legalább 70% körül van. Ez az arány a 35–55 év közötti korcsoport esetében általában 20% alatti, míg az 56 év fölötti korcsoport esetében 8% körül van.

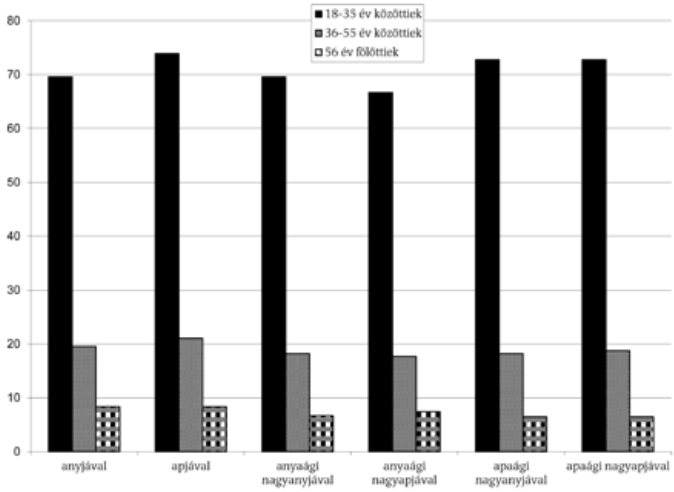

6. grafikon. A román nyelvhasználat családon belüli generációs megoszlása (%)

Az intézményekben, a privát szférában és a médiafogyasztásban történő nyelvhasználattal kapcsolatos empirikus adatok szintén visszaigazolták a településen zajló nyelvi asszimilációs folyamatok mértékét. A grafikonból látható, hogy a csángó nyelvjárásnak szinte kizárólag csak a privát szférában, a családtagokkal, szomszédokkal való kommunikáció során van relevanciája, míg az intézményekben és a médiafogyasztásban a román nyelv abszolút dominanciája a jellemző. A csángó nyelvjárás privát szférában való használata szintén a generációs hovatartozás függvényében alakul: néhány kivételtől eltekintve az idősebb generációhoz tartozó személyek azok, akik kizárólag, vagy nagyrészt csángóul kommunikálnak. A 18–35 év közötti korcsoporthoz tartozó személyek román nyelvhasználatának aránya a privát szférában helyzetektől függően minimum 80% körül van, az intézményekben pedig kivétel nélkül túlnyomórészt vagy kizárólag a román nyelvet használják.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

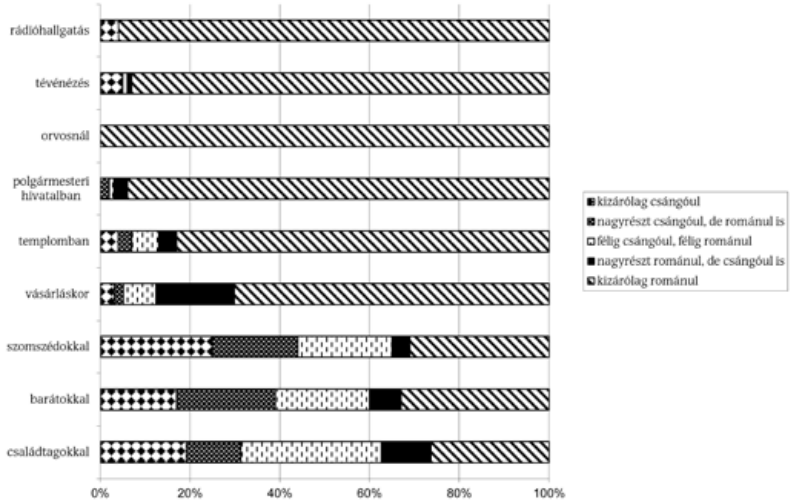

7. grafikon. Nyelvhasználat a médiafogyasztásban, az intézményekben és a privát szférában (%)

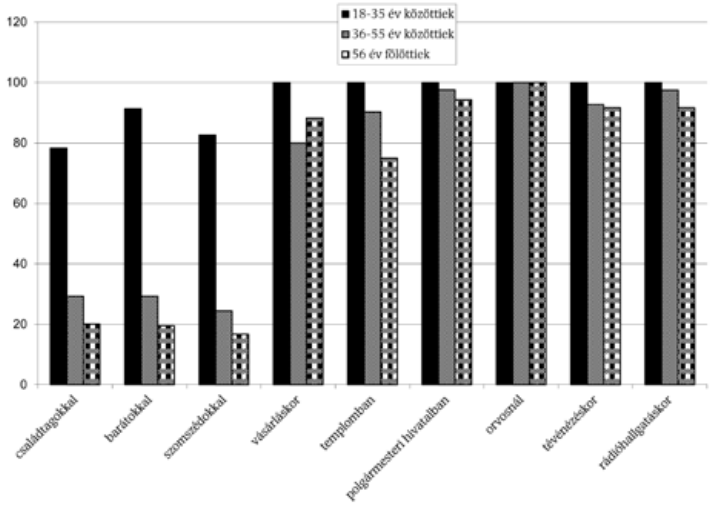

8. grafikon. A román nyelvhasználat generációs megoszlása
a privát szférában, az intézményekben és a médiafogyasztásban (%)

NYELVJÁRÁS

A bogdánfalviak a környező falvak eltérő kulturális, mentális különbségeit érzékelik. Ezeknek a különbségeknek a tudatosítását az határozza meg, hogy milyen falvakkal állnak szorosabb kapcsolatban valamint, hogy azokról a falvakról milyen szteretípiákat alkottak. A kérdőíves felmérés adataiból kiderül: a megkérdezettek 85%-a gondolja úgy, hogy a településen beszélt nyelvjárás különbözik a környező településekétől. A legtöbben úgy gondolták (51% szerint különbözik, 26% szerint nagyon különbözik, összesen 77%), hogy a környező falvak közül a Klézsén beszélt nyelvjárás különbözik a leginkább a Bogdánfalván beszélttől. A különbözőség tudatosítása egyedül Klézse esetében volt ilyen nagy, ami azzal magyarázható, hogy Klézsét „magyarabb településnek" tartják, tudják például, hogy a magyarországi turisták sokkal gyakrabban keresik fel, mint Bogdánfalvát, Klézsén sokkal korábban volt magyar oktatás. A nyelvjárásbeli különbség tudatosítása a Klézséhez fűzött szorosabb kapcsolatok (például házassági, gazdasági stb.) eredménye is lehet. A többi település esetében, legyen szó *déli* vagy *székelyes* nyelvjárást beszélőről, nagyjából egyenlő mértékben gondolták azt, hogy az ott beszélt nyelvjárás különbözik a Bogdánfalván beszélttől. Amikor interjúhelyzetben kérdeztem rá ugyanerre a kérdésre, kitűnt, hogy az idősebb generáció tagjai *pontosan* érzékelik a falvak közötti nyelvjárásbeli különbségeket, tudatában vannak annak, hogy némelyik szomszédos faluban a sztenderd magyar nyelvhez közelebb álló nyelvjárást beszélnek. Házigazdám szerint például a lárgaik közül sokan a „hegyekből", Gyimesből érkeztek és a helyiek beszéde is utánuk hasonult.

NYELVHASZNÁLAT RITUÁLIS ALKALMAKKOR

Kérdőíves módszerrel a rituális alkalmakkor történő nyelvhasználatra is rákérdeztünk. A felmérésből az derül ki, hogy az egyházi ünnepekhez vagy az emberi életfordulókhoz kötődő rítusok során a megkérdezettek közül 94-en csak román nyelven imádkoznak vagy énekelnek, míg csupán 5-en használják ezeken az alkalmakon a csángót is. Mindez arra utal, hogy a településen a rituális nyelvhasználat nyelve kizárólag a román lett. A felmérésből ugyanakkor az is kiderült, hogy a megkérdezettek nagyszüleinek jelentős része ezeken az alkalmakon a csángót is használta. Jelentős többséggel válaszolták azt, hogy nagyszüleik magyarul is énekeltek és imádkoztak. 65-en mondták azt, hogy nagyszüleik magyarul imádkoztak (16 nemmel válaszolt, 19 nem tudja), 43 szerint a magyar nyelvet használták temetésekkor (37 nem, 20 nem tudja), 58 szerint esküvőkön (26 nem, 16 nem tudja), 54 szerint karácsonyi/újévi szokások alkalmával (27 nem, 19 nem tudja).

Péntek János a „ritualizált szövegről" szóló tanulmányában a „reliktumszövegek szakralizációjáról" (Péntek 1997: 333) ír. Tánczos Vilmos moldvai, Vetési László a magyar szórványtelepüléseken végzett, valamint mások kutatásai alapján megállapítja, hogy „az anyanyelvű ritualizált szövegek némelyike (például a vallásos énekek és imádságok) a nyelvcsere után is megőrződhetnek, szakralizálódhatnak. A kultikus szférában az anyanyelv az Istennel való beszélgetés eszköze lehet, és ekkor már nem fontos a megértés, a szavak értelmének ismerete, csak a misztérium" (Péntek 1997: 333). A nyelvcsere

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

tehát nem feltétlenül vonja maga utána a „ritualizált szövegek” feladását.[18] A Bogdánfalván végzett kérdőíves felmérés adatai arra utalnak, hogy a településen a nyelvcserével párhuzamosan kultúraváltás (*akkulturáció*) is zajlik.

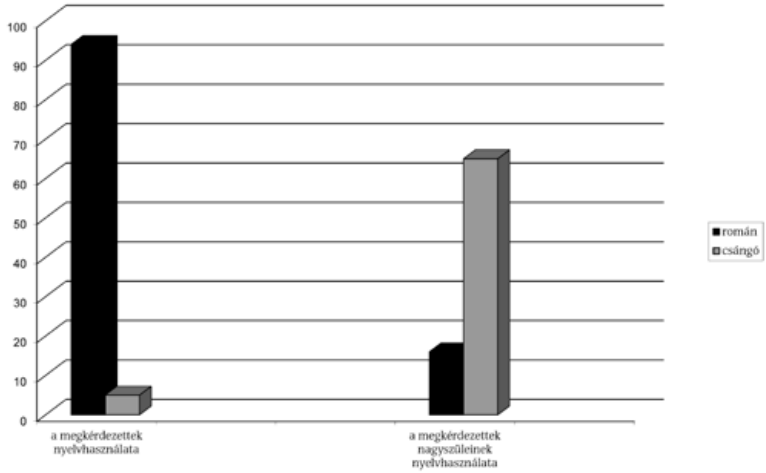

9. grafikon. Nyelvhasználat rituális alkalmakkor

A CSÁNGÓ NYELVJÁRÁS STIGMATIZÁLTSÁGA (ÉS PRESZTÍZSE)

Azt, hogy a moldvai csángók az általuk beszélt magyar nyelvjárást csökkent értékűnek, szégyellnivalónak, stigmatizáltnak tekintik, számos elemzés bizonyította már (például Tánczos 2011a, 2011b, Szilágyi 2002). Bár ennek hátterében bonyolultabb történeti és lelki okok állnak (mint ahogy azt a szakirodalomban többen is alaposan elemezték), a nyelvi stigmatizáltság egyik oka az, hogy a csángók az általuk beszélt nyelvjárást elkorcsultnak, „se nem magyar, se nem román” nyelvnek tekintik, mint ahogy arra a következő, 70 év körüli asszonnyal készített interjúrészlet (2011) is utal:

[S az, ahogy a csángók beszélnek, az milyen beszéd?] Hát csángó, illen korcsitura, mert tiszta magyar nem mondják. [S tiszta magyarul hol mondják?] Hát még magáéknál. [De én Clujból (Kolozsvárról) vagyok, ott tiszta magyart mondanak?] Hát az is odaver. [Ti. odatartozik.] *De itt nálunk corcituri* [elkorcsultak]. [S ez honnan lett korcsitura, honnan tudja I. néni?] *Corcituri* [elkorcsultak], *mert még tanulak magaktól egy kevéskét, mástól még tanulak egy kevéskét, ş uite, că se adună.* [és lám, összegyűl]

18 Péntek János azt a megfigyelést, hogy éppen az aktív kétnyelvűség és nyelvcsere folyamatában benne élő közösségekben a legélőbb és leggazdagabb a népköltészet, az archaikus szövegeket tartalmazó egyes népköltészeti műfajok sajátos szövegtípus voltával magyarázza (vö: Péntek 1997: 330). „Arról lehet nyilván szó, hogy a legteljesebben ezekben a szövegekben él tovább az anyanyelv” (Péntek 1997: 330).

A faluban a teljes román nyelvi asszimiláción átesett személyek a nyelvi stigmatizálást azokra a nyelvi helyzetekre is kiterjesztik, amikor valaki váltogatja a kommunikációs kódot, azaz a „se nem magyar, se nem román" nyelvjárásról „tiszta román" nyelvre vált át.

A kérdőívvel megpróbáltunk adatokat gyűjteni arra vonatkozóan is, hogy mennyire érzik elfogadottnak vagy stigmatizáltnak a csángó nyelvjárást abban az esetben, hogyha románok, illetve magyarok jelenlétében használják. A megkérdezett személyekből 48 úgy gondolja, hogy a románokat zavarja, ha jelenlétükben csángóul beszélnek, míg 32 személy szerint a magyaroknak kifejezetten tetszik, hogyha jelenlétükben használják a csángó nyelvjárást, és úgy érezték, hogy bátorítják ebben őket. 50 megkérdezett szerint, amikor a csángók románok jelenlétében románul beszélnek, a románok általában érzik azt, hogy ők másképpen beszélnek románul, de nem zavarja őket, míg 24 úgy nyilatkozott, hogy a románok nemcsak hogy érzik a különbséget, de zavarja is őket. A megkérdezettek 74%-a tehát úgy gondolta, hogy a románok másképpen beszélnek románul, mint ők. Ebből az adatból kitűnik, hogy a románul beszélő csángók magas fokú román nyelvű asszimilációjuk ellenére is megkülönböztetve érzik magukat a románoktól.

A csángó nyelvjárás jövőbeni továbbélésének esélyeit illetően szinte fele-fele arányban oszlottak meg a vélemények. 51-en azt válaszolták, hogy szerintük a jövőben nem fog kiveszni a csángó nyelvjárás, míg 45-en úgy gondolták, hogy igen. Arra a kérdésre, hogy sajnálná-e, ha csángó nyelv a jövőben kiveszne, 68-an igennel, 27-en nemmel válaszoltak. A legnagyobb arányban az idősebb generációhoz tartozók sajnálnák, ha kiveszne a csángó nyelvjárás. Minél fiatalabb korcsoporthoz tartoztak a megkérdezettek, annál nagyobb arányban válaszolták azt, hogy nem bánnák, hogyha a csángó nyelvjárás a jövőben kiveszne. Az 56 év fölötti korosztályhoz tartozóknak 18,8%-a mondta azt, hogy nem sajnálná, hogyha a csángó nyelvjárás a jövőben kiveszne, míg a 36–55 évesek 31,7%-a, a 18–35 évesek 36,4%-a vélekedett erről ugyanígy.

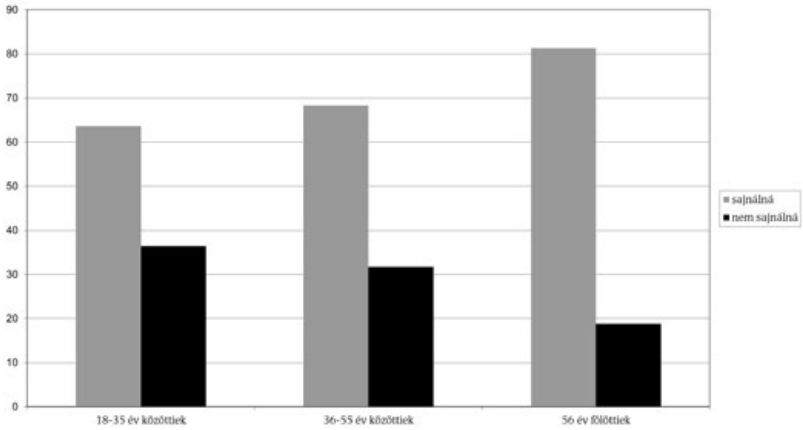

10. grafikon. Sajnálná-e, ha a csángó nyelvjárás a jövőben kiveszne?

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ETNICITÁS ÉS SZOCIODEMOGRÁFIAI VÁLTOZÓK

Kérdőíves módszerrel az etnikai identitáskategóriákkal való azonosulásra is rákérdeztünk. A megkérdezés során 62-en románnak, 31-en csángónak mondták magukat. Az adatokat statisztikai programmal elemezve azt láthatjuk, hogy szignifikáns összefüggés van a megkérdezett személyek életkora és az etnikai identitáskategóriákkal való azonosulás között: a magukat csángóknak vallók átlagéletkora jelentősen magasabb volt (52,32 év) azokénál, akik magukat románoknak vallották (44,2 év). Átlagban előrehaladottabb korúak azok is, akik arra a kérdésre, hogy a magyar oktatás keretében sztenderd magyar nyelvet vagy csángó nyelvjárást kellene-e tanítani, a válaszukban a csángó nyelvjárást jelölték meg (55,13 év. A sztenderd magyar nyelvet megjelölők átlagéletkora 45 év). Ez megerősíteni látszik azt a feltevést, hogy a csángó etnicitás felépítésében az előrehaladottabb korral járó szocializációs összetevők szerepet játszanak: mint például a jobb magyar nyelvállapot és a magyar nyelvű folklórtudás. Tánczos Vilmos szerint a tényleges és viszonylag jó nyelvtudás a csángó etnicitásnak is alapfeltétele (Tánczos 2011b: 264). A 2002-es népszámlálási eredményeket áttekintve megállapítja, hogy „csángó etnikumúak csak olyan falvakban bukkannak fel, ahol még beszélnek magyarul. Aki tehát magát »csángó« etnikumúnak mondja, az tud is »csángóul«" (Tánczos 2011b: 264).[19]

A *magyar állampolgárság* megszerzésének lehetőségéről a megkérdezettek közül csupán 27-en hallottak, 69-en nem.[20] Arra a kérdésre, hogy szándékszik-e felvenni a magyar állampolgárságot 73-an nemmel válaszoltak (49 biztos nem, 24 valószínűleg nem, 22 valószínűleg igen). Az adatok statisztikai elemzésével azt láthatjuk, hogy a magasabb iskolai végzettségűek azok, akik inkább felvennék a magyar állampolgárságot. A migrációs tapasztalat szintén szerepet játszik a magyar állampolgárság felvételét befolyásoló viszonyulások kialakulásában: az 1989-et követően legalább három hónapot külföldön dolgozók inkább felvennék a magyar állampolgárságot, mint azok, akik soha nem voltak vendégmunkán. Ez arra utal, hogy a magyar állampolgársághoz nem ideológiailag, hanem instrumentálisan viszonyulnak.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban 100 személy válaszait tartalmazó kérdőíves adatbázis adatait elemeztem. A felmérés középpontjában a nyelvhasználat és nyelvi asszimiláció, a migráció és modernizáció hatása a csángó etnicitás alakulására témakörök álltak.

A kutatás empirikusan visszaigazolta az utóbbi évek csángó kutatásainak azt a következtetését, hogy a rendszerváltást követő modernizációs változások és az ezzel járó radikális életmódváltások a korábbi értékrendszer nagyfokú átalakulásával is jártak

19 Az idézőjelek is tőle – P.L.

20 Egy, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkárság honlapján szereplő híranyag szerint 2011. március 15-én 100 csángó tette le a magyar állampolgársági esküt. Forrás: http://www.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/nemzetpolitikaert-felelos-allamtitkarsag/hirek/konferencia-a-moldvai-csangokrol. Letöltés dátuma: 2012. május 16.

a fiatalabb generáció körében. Azt láthattuk, hogy bár a fiatalabb generáció tagjai az idősebbekel szemben egyre elfogadóbban viszonyulnak az ortodox felekezetűekhez, az ortodoxoktól (és még inkább a más felekezetűektől) való elkülönülés a katolikus vallás értékrendszere mentén továbbra is jelentős mértékű.

A külföldre irányuló vendégmunka a spontán nyelvi asszimilációs folyamatok felerősítését eredményezte, annak ellenére hogy a magyarországi, majd Románia EU-taggá válásával az azon keresztül vezető külföldi migráció teremthetett olyan helyzeteket, amelyek a magyar nyelismeret felértékelődéséhez vezettek. A magyar nyelvhez való pragmatikus attitűdök kialakulásával is magyarázható, hogy a felmérés során megkérdezettek túlnyomó többsége egyetért a sztenderd magyar nyelv valamilyen formában való oktatásával a településen. A magyar nyelvű misék bevezetésére a kérdőíves felmérés eredményei szerint azonban Bogdánfalván nincs igény: mint Moldvában mindenütt, mára e közösség tagjainak is a román lett a vallási anyanyelve.

A kérdőíves felmérés adatai megerősítették azt a feltevést, hogy a generációs hovatartozással járó szocializációs összetevők szerepet játszanak az etnicitás alakításában. A megkérdezés során a magukat csángóknak vallók átlagéletkora jelentősen magasabb volt azokénál, akik magukat románoknak vallották. Többségében szintén az idősebb generációhoz tartoztak azok is, akik szerint a magyar oktatás keretében nem a sztenderd magyar nyelvet, hanem a csángó nyelvjárást kellene oktatni, ahogy ehhez a korosztályhoz tartozó személyek közül bánnák a legtöbben azt is, hogyha a csángó nyelvjárás a jövőben kiveszne.

A felmérés tanúsága szerint a településen a csángó nyelvjárás használatának egyetlen tere a privát szféra. A felmérés során a megkérdezettek és családtagjaiknak nyelvi kódváltásaira, valamint a médiafogyasztásra, az intézményekben és a privát szférában, valamint a rituális alkalmakkor való nyelvhasználatra vonatkozó kérdésekre adott válaszaik a nyelvcsere az utóbbi időben több szerző által is értelmezett folyamatát[21] Bogdánfalva esetében számszerűen is visszaigazolták. A felmérés adatai szerint a fiatalabb generáció tagjai egymás között szinte kizárólag románul beszélnek, elenyésző mértékben csak akkor használják a csángó nyelvjárást, hogyha az idősebb generációhoz tartozókkal kommunikálnak. Azok a személyek, akik a családtagjaikkal való kommunikáció során túlnyomórészt vagy teljes mértékben a csángó nyelvjárást használják, legnagyobb mértékben az idős generációhoz tartoznak. A számok szerint a fiatal generáció 70% fölötti arányban kizárólag vagy túlnyomórészt románul beszél családtagjaival. Ezek az adatok a településen belátható időn belül bekövetkező nyelvcsere bekövetkeztét vetítik előre.

A nyelvcsere teljes mértékben nem oldja fel a csángó nyelvjárás stigmatizáltságából fakadó frusztrációkat. Legalábbis erre utal az, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége úgy érzi, hogy az ortodox románok másképpen beszélnek románul, mint ők, azaz magas fokú nyelvi asszimilációjuk ellenére is megkülönböztetve érzik magukat a románoktól.

21 Például Bodó 2004, Heltai 2012, Pozsony 2004, Sándor 1996, Tánczos 2011c, hogy e problémakört vizsgáló kutatási eredményekből csak néhányat említsek. Az ezzel kapcsolatos irodalmat Tánczos Vilmos foglalja össze (lásd Tánczos 2011d).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

SZAKIRODALOM

BODÓ Csanád

2004 Nyelvi szocializáció és nyelvi érintkezés a moldvai magyar–román kétnyelvű beszélőközösségekben. In: Kiss Jenő (szerk.): *Nyelv és nyelvhasználat a moldvai csángók körében.* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 221.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 23–36.

HELTAI János Imre

2012 Language shift in Moldavia. In: Lehel Peti – Vilmos Tánczos (eds.): *Language Use, Attitudes, Strategies. Linguistic Identity and Ethnicity in the Moldavian Csángó Villages.* The Romanian Institute for Research on National Minorities, Cluj-Napoca, 71–95.

KÓS Károly

1981 Építkezés. In: Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 17–79.

MĂRTINAŞ, Dumitru

1985 *Originea ceangăilor din Moldova.* Bucureşti.

1987 *L'origine dei cattolici di Moldavia* (messaggero). Padua.

1999 *The Origins of the Changos.* Eds.: V. M. Ungureanu – I. Coja – L. Treptow. The Center for Romanian Studies, Iaşi–Oxford–Portland.

PÉNTEK János

1997 A ritualizált szöveg. In: Uő (szerk.): *Szöveg és stílus. Szabó Zoltán köszöntése.* Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 329–334.

PETI Lehel

2006 A csángómentés szerkezete és hatásai az identitásépítési stratégiákra. In: Jakab Albert Zsolt – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 5. Fiatal kutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 27.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 129–155.

2014 Studies on Moldavian Csángós in Romania and Their Impact on the Local Communities. In: Kovács, Magdolna – Laihonen, Petteri – Snellman, Hanna (eds.): *Culture, Language and Globalization among the Moldavian Csángós Today. (Uralica Helsingiensia, 8.)* Helsinki, 47–70. (Megjelenés alatt.)

POZSONY Ferenc

2003 A moldvai csángók érdekvédelmi törekvései 1989 után. *Korunk* XIV. (9) 3–20.

2004 Nyelv- és kultúraváltás a moldvai csángó falvakban. In: Kiss Jenő (szerk.): *Nyelv és nyelvhasználat a moldvai csángók körében.* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 221.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 197–203.

SÁNDOR Klára

1996 A nyelvcsere és a vallás összefüggése a csángóknál. *Korunk* VII. (11) 60–75.

SZILÁGYI N. Sándor

2002 Despre dialectele ceangăieşti din Moldova. *Altera* VIII. (17–18) 81–89.

SZOKOL Réka

2008 Nyitott kapuk és átlépett határok? Kísérletek egy moldvai csángó falu társadalmának elemzésére. *Kommentár.* (3) 79–85.

TÁNCZOS Vilmos

1995 „Én román akarok lenni!" Csángók Erdélyben. *Korunk* VI. (1) 61–69.

1996 „Deákok" moldvai magyar falvakban. In: Uő: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék.* KOMP-PRESS Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 72–84.

2011a A moldvai csángók magyar nyelvismerete 2008–2010-ben. In: Uő: *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről.* Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 29–108.
2011b „Hát mondja meg kend, hogy én mi vagyok!" A csángó nyelvi identitás tényezői: helyzetjelentés a 2011-es népszámlálás kapcsán. In: Uő: *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről.* Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 253–284.
2011c *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről.* Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.
2011d A moldvai csángók nyelvészeti kutatása. In: Uő: *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről.* Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 109–185.

ETNICITATE, FOLOSIREA LIMBII ŞI MIGRAȚIE ÎNTR-UN SAT DE CEANGĂI DIN MOLDOVA

Articolul analizează date empirice în legătură cu procese de etnicitate colectate într-un sat ceangăiesc din Moldova. La baza analizei stă o anchetă sociologică efectuată în 2012 de către operatori de teren în Valea Seacă, în care au fost întrebate 100 de persoane. Autorul analizează aspectele etnicității în contextul coexistenței confesionale, migrației forței de muncă, etnopoliticilor și diferitelor instituții, precum și folosirea limbii.

ETHNICITY, LANGUAGE USE AND MIGRATION IN A MOLDAVIAN CSÁNGÓ VILLAGE

The study attempts to analyze ethnicity-related empiric data collected in a Moldavian Csángó village. Its base consists of a survey carried out in 2012 in Valea Seacă by field operators, in which 100 persons were asked. The author analyzes the ethnicity-related aspects of confessional coexistence, migration, ethno policies and different institutions, but also language use.

© www.kjnt.ro/szovegtar